

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE ÇAĞDAŞLAŞMA

DOÇ. DR. TEMUÇİN F. ERTAN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ / TÜRKİYE

GİRİŞ: HUKUKUN ANLAMI VE TANIMI; BAŞLICA HUKUK SİSTEMLERİ

Hukuk kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. En çok kullanılan lügat olan Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne göre Arapça kökenli bir sözcük olan Hukuk; "toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüzey; bu yasaları konu alan bilim; yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek gibi davaları ilgilendiren bölümü; baklar; abıplık, dostluk" şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Konuyla ilgili bir başka lügatte ise hukuk, kelime olarak baklar anlamında; toplumu nizamlayan ve devletin yaptırma gücüyle kuvvetlendirilmiş olan kurallar bütünü olarak yer almaktadır.² Yine aynı sözlükte bazı düşünürlere göre hukukun tanımına da yer verilmiştir. Hukuk sözcüğü Cicero'ya göre namusluluk ve hakkaniyet ilmi; Justinianus'a göre ilahi ve beşeri şeyleri bilmek; Thomas Fuller'e göre ise hukuk, adalet fikrinin izahıdır ve hukukun ne olduğunu izah için insanın ne olduğunu bilmektir.³

Hukuk sözcüğü doğrudan hukukla ilgili bir sözlükte ise "baklar; tüzey" şeklinde oldukça kısa bir şekilde geçmiştir.⁴

Bütün bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi hukuk sözcüğü konuşma dilinde çoğu zaman iyi dostluk ilişkilerini, bak sözcüğünün çoğul halini, bir takım davaların konusu olan uyuşmazlıkların niteliğini ve bu davalara bakan yargı yerlerini belirtmek için kullanılmaktadır. Buradan hareketle hukuk, toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların bir bölümü olarak ele alınabilir.⁵

Hukuk gerçekten de toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Çünkü hukuk, toplum halinde yaşayan insan toplulukları arasındaki

ilişkilerin düzenlenmesinde tek başına yeterli olamaz. Hukuk kurallarından başka, din, ahlak ve görgü kurallarıyla gelenek ve görenekler de toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde etkili olurlar. Hukuk kurallarını bu toplumsal kurallardan ayıran temel fark, zorlayıcı olması ve yaptırım gücüne sahip bulunmasıdır. Hukuk dışındaki toplumsal kuralların ihlali durumunda kınama, toplumsal dışlama ve inanç şekillerine göre ilahi açıdan cezalandırma söz konudur.

Bu açıklamaların ışığında hukukla ilgili olarak en genel tanımlama şu şekilde yapılabilir: *Hukuk, insanların birbirleriyle veya meydana getirdikleri topluluklarla; yine insanların meydana getirdikleri toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, belirli özellikteki zorlayıcı ve maddi yaptırımlı kurallardan oluşan bütündür.*⁶

Bir toplumda çeşitli nedenlerden dolayı bir takım çatışmaların ve anlaşmazlıkların doğması normaldir. Önemli olan bu çatışma ve anlaşmazlıkların bazı ilkelere kapsamında giderilmesi ve bundan doğabilecek olan bir kaosu önlenmesidir. Toplumun devamı ve esenliği için hukuk düzeninin var olması yaşamsal bir zorunluluktur. Bu düzende bir yandan kişi hakları korunurken, diğer yandan da toplumda uzlaşma ortamı yaratılmaktadır.⁷

Hukuk kurallarının çeşitli işlevleri vardır. Bu işlevleri şöyle sıralamak mümkündür:

Toplumda Dirlük ve Düzeni Sağlama: Yaşamlarını en iyi biçimde sürdürmek isteyen insanlar, çelişen çıkarlar nedeniyle sürekli çatışma halindedirler. Bu çatışma içindeki insanlar ellerindeki güçleri kullanırken başıboş bırakılırlarsa, insan ve toplum varlığını devam ettirebilmesi mümkün değildir. İşte hukuk düzeni, toplumun ve kişilerin varlıklarını bir arada, uzlaşma içinde sürdürebilmeleri için uygun bir ortam yaratır. Ancak hukuk, yaşam için girişilen savaş ortadan kaldırmaktan çok, kişinin ve toplumun maddi ve mane-

Çadır alemi 19. yy.

vi açından gelişmesini, güven, eşitlik ve özgürlük içinde bir yarışmaya ve rekabete dönüştürür.

Hukuki Güvenliği Sağlama: Hukuki güvenlik toplumsal yaşamda elde edilmesi gerekli temel değerlerden biridir. Hukuki güvenlik, herkesin bağlı olacağı kuralı önceden bilmesi ve tutumunu, davranışlarını ona göre güven ve düzene sokabilmesidir. Hukuki güvenliğin sağlanması için, her şeyden önce hukukun dürüst ve eşit bir biçimde uygulanması gerekir. Dürüst ve eşit bir hukuk düzeni bir toplum için oldukça önemli ve vazgeçilmez bir öğedir.

Adaleti Sağlama: Adalet hukukun temelini teşkil eder. Bu nedenle de hukuk, bazı çevreler tarafından bir adalet bilimi olarak tanımlanmaktadır. Ancak hukuk kurallarının amacı sadece adaleti sağlamak değildir. Bazı durumlarda dirlik ve düzenliği sağlamak uğruna adaletin feda edilmesi mümkündür. Ayrıca herkes adalet duygusuna sahip olmakla birlikte, herkesin aynı adalet anlayışına sahip olduğu söylenemez. Bütün bunlara karşın, adalet hukukun bir idealidir.

Yeni Gelişmelere ve Değişikliklere Uygun Tedbirler Alma: Toplumdaki ahlaki ve siyasal anlayışlar, bilim ve teknolojinin değişmesine bağlı olarak zamanla belli bir değişime uğrarlar. İşte hukuk, bu değişimleri izleyemediği ve kendisini bunlara uydurmadığı takdirde sıkıcı, boğucu ve adalet duygusuna aykırı bir niteliğe bürünebilir. Bu nedenle hukuk ve özellikle insanlarla doğrudan ilgili olan medeni hukuk, meydana gelen değişikliklere ve yeni oluşumlara kendini uydurabilmek için bir takım tedbirler almayı zorunlu görmüştür.⁸

Yüzyıllar boyunca çeşitli ülkelerde uygulanmış ve hala uygulanmakta olan birbirinden farklı hukuk sistemleri ve çevreleri vardır. Bu çevrelerin sınıflandırılması konusunda çeşitli anlayışlar bulunur. Sınıflandırmaların bir kısmında coğrafi bölünme esas alınırken, bazılarında ırk ve dil gibi ölçütler hareket noktasını oluşturmuştur. Ayrıca hukuk sistemlerinin niteliği de göz önünde tutularak sınıflandırma yoluna gidilmiştir.⁹ Bütün sınıflandırmaların ortak noktalarından hareketle hukuk çevrelerini ve sistemlerini dört ana başlıkta incelemek mümkündür:

1- Roma Hukuku:¹⁰ Günümüzde dünyanın hiçbir ülkesinde doğrudan doğruya ve özgün biçimiyle uygulanmamakla beraber, bu hukuk çevresine dayanan sistemler, genellikle Avrupa kıtası ülkelerinde görülmektedir. Roma hukuku, Ortaçağda Avrupa'nın çeşitli ülkeleri tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bugün de birçok gelişmiş ülkenin özel hukuk alanındaki kanunları Roma hukukuna dayanmaktadır. Roma hukuku, çok sayıda ileri hukuk düzeni için en etkili esin kaynağını oluşturmuştur.¹¹

2- Common Law:¹² Common Law olarak bilinen İngiliz hukuk sistemi, birçok yönden Kara Avrupa'sı hukukundan farklıdır. İngilizler, Fransızlar ve Almanların aksine, Roma hukukunun etkisi altına girmek için uzun yıllar yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar sonucu İngiltere'de Roma hukukunun etkisi, diğer gelişmiş toplumlara göre daha az olmuştur. Common Law'un oluşup gelişmesi, 13. yüzyılda son bulmuş ve o dönemden beri mahkemelerde muhafazakar bir ruhla uygulanmaya devam etmektedir.¹³

3- İslam Hukuku:¹⁴ İslam hukukuna *Fıkıh* adı verilir. Fıkıh, dine ait kuralların yanı sıra devlet ve özel yaşamla ilgili kurallardan oluşur. İslam hukukunun dört temel kaynağı vardır.¹⁵ Bunlar; Kur'an (Kitap), Sünnet, İcma, Kıyas'tır. Günümüzde İslam hukuku, farklı yorum ve anlayışlarla bazı İslam ülkelerinde uygulama alanı bulmaktadır. Bununla birlikte İslam hukukundan ayrılmadan, güncel sorunların nasıl çözümlenebileceği yolundaki tartışmalar da hem ulusal hem de uluslararası alanda devam etmektedir.

4- Sosyalist Hukuk:¹⁶ Marksist-Leninist doktrine dayanan ve ekonomik niteliği ağır basan bu hukuk sistemi, 20. yüzyıl başlarında Rusya'da gelişen Sosyalist devrimden sonra uygulama alanı bulabilmiştir. Bu hukuk sistemi, özellikle mülkiyet ve kişi hakları konusunda alışlagelmiş hukuk anlayışlarının dışında kurallar getirmiştir.

Bireyin üretim araçları üzerindeki hakkı reddedilmekte ve buna karşılık toplum çıkarları ön planda tutulmaktadır.¹⁷ Sosyalist hukuk sistemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de uygulama alanı bularak genişlemiştir. Katı bir doktriner özellik taşıyan bu hukuk sistemi, ortaya çıkan gelişmeler karşısında zaman zaman yetersiz kalmıştır. 1990 yılından itibaren Sovyet Rusya'nın dağılması ve sosyalist düşüncenin tartışılır hale gelmesiyle, sosyalist hukuk sistemi de ağırlığını yitirmiştir.

Bütün bu hukuk sistemlerinin aralarındaki belki de tek ortak nokta, ortaya çıkışlarından bir süre sonra tek bir ulusa ve devlete mal olmaktan çıkarak benimsene ya da benimsetme yoluyla çeşitli dünya uluslarında uygulama alanı bulmuş olmalarıdır. Hukuk tarihinde üç büyük benimseme hareketi göze çarpmaktadır. Bunlar; Ortaçağda Avrupa'nın birçok ülkesinin Roma hukukunu benimsemesi; 19. yüzyılda Fransız Medeni Kanununun (Code Civil) çeşitli ülkeler tarafından benimsenmesi; 20. yüzyılda Batı Avrupa hukuk sistemlerinin bazı Asya ve Afrika ülkelerince benimsenmesidir.¹⁸

Yabancı bir hukuk sisteminin benimsenmesinde en belirgin özellik, benimsemenin isteyerek ve bilinçli bir şekilde iradi olarak yapılmasıdır. Bu nedenle benimseme, yabancı hukukun benimsetilmesi ve yabancı hukuka ile yabancıya ait olguların aktarılması farklıdır. Ya-

Şer'iyye Sicilli örneği

bancı bir hukukun benimsetilmesi ya da zorla benimsetme, fetihler sonucunda fetheden ülke hukukunun fethedilen yerlere baskı ile kabul ettirilmesidir. Bu tür uygulamaya Fransız Medeni Kanununun Hollanda'ya benimsetilmesi ve sömürgecilik döneminde sömürgeci ülkelerin kendi hukuk düzenlerini sömürgelere benimsetmeleri örnek olarak gösterilebilir. Bir hukuk olgusunun aktarılmasına ise Amerika'ya göç eden İngiliz göçmelerinin Common Law'u yeni kıtaya götürmeleri en çarpıcı örnektir.¹⁹

I. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE TÜRK HUKUK SİSTEMİ

A. İSLAMİYET ÖNCESİNDE TÜRK HUKUKU

Çoğu göçebe ve bir kısmı yerleşik olarak Orta Asya'da yaşayan Türkler, İslamiyet öncesinde Uzakdoğu kültürünün etkisi altında kalmakla beraber, kendilerine özgü bir hukuk sistemi yaratmışlardır. Hunlar zamanında göçebe bir yaşam tarzı olmasına karşın, devletin yapısı ve işleyişi ile ilgili olarak bir takım hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca Çin kaynaklarına bakıldığında Hunlar'da ceza kanunlarının bulunduğu görülmüştür. Damgalamak ve sopa cezası gibi bazı uygulamaların sonraki dönemlerde İslam ve Osmanlı hukukunda da görülmesi ilginçtir. Uzun süreli hapis cezalarının bulunmadığı Hunlar'da, göçebeliliğin bir gereği olarak hapishane kurulmamıştır. Özel hukuk anlamında da bazı Hun adetlerinin hukuki bir niteliğe büründükleri de söylenebilir.²⁰

Göktürk dönemi hukuk sistemi için temel kaynak Orhun Kıtabeleri'dir.²¹ Orhun Kıtabeleri'nin birçok yerinde kanundan, kanun koymaktan ve kanun düzenlemekten bahsedilmiştir. Ancak bu kanunların niteliği hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte Göktürklerde de devlet, Kağan'ın düzenlediği kanunlarla ülke yönetilirdi. Göktürklerde, ceza hukuku Hunların aksine, özel intikam alanı olmaktan çıkmış ve kamu intikamı, kamu hukuku alanına girmiştir. Daha açık bir ifadeyle cezayı verecek ve uygulayacak olan, suçtan zarar gören kişi değil, devlettir. Özel hukuk alanında evlenme geleneği ve miras ile ilgili düzenlemelere rastlanmıştır. Kız çocukların mirastan pay almaları o dönem için oldukça ileri bir uygulamadır.²²

Yerleşik yaşama geçen ilk Türk devleti olarak bilinen Uygurlarda, ticaretin de gelişmesiyle şehirleşme hız kazanmıştır. Uygurlar, yoğun Çin etkisine karşın, yine de kendilerine özgü bir yerleşik kültüre sahip olmuşlar ve o döneme göre ileri bir hukuk düzeni kurmuşlardır. Kamu hukuku kapsamında devleti yöneten kağan, egemenliğini eskiden olduğu gibi tanrısal bir kaynağa

bağlamak istemiştir. Devlet içinde ayrıcalığı bulunan bazı beyler dışında, halkın tümü hukuki açıdan birbirine eşit tutulmuştur. Özel hukuk ile ilgili olarak pek çok Uygur belgesi mevcuttur. Trampa, faiz ve kefalet, evlat edinme, vasiyetname ve çeşitli satış şekilleriyle ilgili olan bu belgeler sayesinde, Uygur hukuku hakkında, diğer Türk devletlerine nazaran daha fazla bilgiye ulaşılmaktadır. Bu belgeler dikkatle incelendiğinde, Uygur hukuku çok düzenli ve hukuki işlemlerde her zaman belli örnek ve formüllerle hareket edildiği anlaşılmaktadır.²³

Özetle İslamiyet öncesinde Türk hukuk sistemi asıl olarak göçebeliliğe dayanmakla birlikte, bir hukuk düzeninin temelini teşkil eden adaleti sağlama ve dirlik-düzenliği kurma idealinin bir parçası olarak ileri hukuki metinler düzenlenmiştir. Özellikle yerleşik bir kültüre sahip olan Uygur Devleti döneminde, yüksek bir yerleşik hukuk kültürüne ulaşılmıştır. Türklerin Orta Asya'da geliştirdikleri hukuk düzeni, etkisini artan ve azalan oranlarda İslamiyet'ten sonra da devam ettirmiştir.

B. İSLAM HUKUKUNUN BENİMSENMESİ VE TANZİMATA DEĞİN OSMANLI HUKUK SİSTEMİ

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonraki dönemde, hemen her alanda olduğu gibi hukukta da İslami anlayış Türk devlet ve toplulukları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İslamiyet, Türkler için sadece bir din değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı, bir kültür, bir devlet ve hukuk düzeni niteliği taşımaktadır.

İslamiyet, sadece ruhani bir dini değil, dünyevi ve maddi yönü olan bir düzeni ifade etmektedir. Bu nedenle Türkler İslamiyet'i kabul etmekle, din tercihi yapmaktan daha ileri bir adım atmışlardır.

Osmanlı hukuk sistemini, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Devri'ne değin geçen sürede, gerek doğrudan doğruya fıkıh kuralları halinde, gerekse kanunlaştırılmış dini kurallar halinde yürürlükte bulunan bütün hükümleri üç ana bölümde

incelemek mümkündür:

1- **Hukuki Hükümler:** Özel hukuk kuralları olup, bunlar o dönemde ya kişiye ve aileye ilişkin dini içerikli kurallar ya da özellikle bazı mal ilişkilerinde görülen ulusal içerikli, bir başka deyişle örf ve adetten gelme kurallardır.

2- **Cezai Hükümler:** Esas olarak şeriatın emirleri olmakla birlikte, bazı hususlar ve cezalar şer'i cezadan kısmen ayrılmış ve devrine göre ya hafifletilmiş ya da şiddetlendirilmiştir.

3- **İdari Hükümler:** Devletin teşkilatına, hazinesine, vergilerine ve reyaya ilişkin hükümler olup, bu alanda dini kuralların etkisi diğer alanlara göre daha azdır.²⁴

Şer'iyye Sicilli örneği

Tanzimat'a değin Osmanlı hukuk kurallarının belli ölçüleri ve kuralları yoktu. Padişahın ve onun vekillerinin çeşitli kamusal konularda açıkladıkları irade beyanları hukuk kuralı sayılırdı. Hukuk yapma yetkisine sahip olanlar, kamu hukuku ile ilgili kurallar koyarken, genel İslam ilkelerine aykırı davranmamak zorundaydılar.

Devlet yönetiminde hemen her gün ortaya çıkan değişik ihtiyaçlar, İslam hukukunun kalıpları dışına çıkılarak yeni hukuki düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Bu konuda ulema, egemenlik hakkına sahip olan sultanlara şeriatın özüne dokunmamak şartıyla istedikleri gibi davranma yetkisi vermiştir. Osmanlı hükümdarlarının bu yetkiye dayanarak ortaya koydukları hukuka *örfi hukuk* adı verilmiştir.²⁵ Bu anlayış Türklerde Göktürklerden beri süre gelen bir gelenek olan *tüze koymak* esasına uygundu. Şeriatın da tamamlanması sonucunu doğuran bu kanunnamelerin,²⁶ kaynakları açısından laik bir nitelik taşıdıklarından söz edilebilir.²⁷ Bu tür kanunnamelerde, özellikle ceza hukuku alanında İslami esasların dışına çıkılma zorunluluğu duyulmuştur. İslam ceza hukukunda bazı suçlar için öngörülen cezaların çok ağır olması, bazı suçların cezalandırılabilmesi için uygun koşulların bulunmaması ve bu nedenle suçluların çok az ceza ile kurtulabilmeleri, İslam ceza hukukundan ayrılmak veya bu alanı yeni kurullarla tamamlamak zorunluluğunu doğurmuştur.²⁸

Özel hukuk alanında ise durum daha farklıydı. İslami özel hukuk kuralları Hicretin 3. yüzyılından itibaren dondurulduğu için, İslam hukukçuları mevcut kuralları kendi mezheplerine göre yorumlayarak çeşitli olaylara uygulamaya çalışmışlardır.²⁹ Özel hukuk alanında Tanzimat Dönemi'ne değin çağdaş anlamda bir kanunlaştırma hareketi ve hukuk alanını derli toplu, etraflı ve sistemli olarak düzenleyen kanunlar yapılamamıştır. Bunun temel nedeni Osmanlı Devleti'nin bir İslam devleti olması ve dolayısıyla da ülkede Allah'ın kanunu sayılan şeriatın bulunmasıdır.³⁰

C. TANZİMAT VE SONRASI DÖNEMDE OSMANLI HUKUKU

Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamdaki kanunlaştırma hareketleri ilk kez Tanzimat Fermanı'yla başlamıştır. Bu dönemde bazı alanlarda yürürlükteki dinsel hukuk düzenin çağdaşlaştırılmasına çalışılmış, bazı alanlarda ise yabancı kanunların benimsenmesi yoluyla hukukun çağdaş bit yapıya kavuşturulması yolu denenmiştir.³¹ Tanzimat Dönemi'nde kanunlaştırma hareketlerinin gerçekleştirilmesinde ekonomik hayatın gelişmesi ve bu alanda yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmasının; iç ve dış siyasal gelişmelerin; saltanatın kuvvet ve otoritesini yükseltmek fikrinin; yönetime sahip olma isteğinin;

toplumdaki kargaşaya son verme amacının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın büyük devletlerinin, İmparatorluk sınırları içinde reformlar yapılması ve Gayrimüslimlere yeni haklar tanınması yolundaki baskılarının da rolü olduğu söylenebilir.³² Ayrıca Osmanlılık düşüncesini dayanan Tanzimat'ın, hemen her alanda olduğu gibi hukukta da Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitliği ve birliği sağlamak amacıyla yöneldiği söylenebilir.

Tanzimat ile başlayan ve Batı'nın laik kanunlarının uygulanmasıyla ortaya çıkan yeni durum Cumhuriyetin ilanına değin devam etmiştir. Başta aile ve miras hukukları olmak üzere, özel hukuk alanında İslam hukuku etkisini geçmiş yıllardaki şekliyle aynen kapsamlı ve etkisi en yaygın olanı kuşkusuz hukuk alanında gerçekleştirilen reformlardır. Ancak tüm çabalara karşın yapılan yeniliklerden istenilen sonuç tam olarak elde edilememiştir.

Her şeyden önce yeni geliştirilen mevzuatın kendi içinde birlik ve tutarlılığı sağlanamamıştır.³⁴ Öte yandan İslam hukukunun yanında Batıdan alınan çağdaş hukuk kurallarının da uygulanması, zaten bozuk olan hukuk birliğini iyice parçalamış ve yabancı devletlerin de bir ölçüde yargı hakkına sahip olmalarıyla devletin egemenlik anlayışına büyük bir darbe vurulmuştur.³⁵

Tanzimatçıların reformları gerçekleştirirken, hem ulemayı kollamak için şeriatı göz önünde bulundurmaları ve İslam'la çelişmemeye özen göstermeleri hem de Batı'nın yardımını ve sempatisini kazanmak istemeleri yüzünden Avrupa devletleriyle ilişkileri iyi düzeyde tutmak amacı gütmeleri Tanzimat Dönemi'nde yapılan tüm reformlara damgasını vurmuştur. Tanzimatçıları, hukuk alanında da reforma giderken eski kanun ve nizamlara dayanan geleneksel kurumların yanında, Batı'dan alınan kanunlar ve hukuki kavramlarla yeni kurumlar oluşturmuşlardır.³⁶

Devlet ile birey ilişkisinin çağdaş esaslar dahilinde yeni bir biçim kazanması açısından bir dönüm noktası olan Tanzimat'la birlikte, bireyin can, mal ve namusu ilk kez devlet tarafından hukuki güvenceye kavuşturulmuştur. Bireyin güçlenmesi yolundaki kapının aralanmasında doğrudan etkili olan Tanzimat Dönemi hukuk reformları, yeni Osmanlı insan tipinin -biraz da gayri iradi olarak- yüzünü Batı'ya, sırtını doğuya çevirmesinde etkili olmuştur. Hukuk reformu, başta eğitim olmak üzere diğer alanlarda yapılan yeniliklerle birleştiğinde uzun yıllar devam edecek olan kimlik bunalımının doğmasında rol oynamıştır.

Türk çağdaşlaşmasındaki en önemli ve en keskin virajlardan biri olan Tanzimat Dönemi'nin, günümüze kadar devam eden olumlu etkilerinin bulunduğu bir ger-

İzmirli bir kadın, (1890)

çektir. Batı'dan alınan kanunlar ve bu kanunlardan kaynaklanan yeni hukuk anlayışı sonucu, hukuksal eşitsizlikler büyük ölçüde giderilmiş ve kamu hizmeti düşüncesi belirmiştir. Pozitif hukukun belli kurallara göre sistematik bir şekilde düzenlenmesi, başka bir deyişle kanunlaştırma kavramı, ilk kez çağdaş niteliğiyle tanınmış ve yerleşmiştir. Özel hukuk alanını düzenleyen İslam hukukunun bir bölümü dağınıklığından kurtarılmış ve İslam'ın düzenlemediği alanlarla ilgili olarak Batı kanunları benimsenmiştir. Böylece yargılama yöntemleri geliştirilmiş ve yeni mahkemeler kurulmuştur. Etkisini sonraki yıllara taşıyan bir yenilik olarak, Osmanlı vatandaşlarının hukuki durumu ilk kez çıkarılan vatandaşlık kanunu ile belli bir düzene sokulmuştur.³⁷

Hukuk devletine doğru gidiş sürecinin de başlangıcı sayılan Tanzimat, sonraki yıllarda anayasal bir yönetim için mücadele edecek ve bunda da başarıya ulaşacak olan kanunların üstünlüğü ilkesiyle yetişen bir neslin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. 1876 yılında anayasal rejime geçilmesiyle birlikte, mevcut kanunlar ve bu kanunların oluşturduğu hukuk düzeni, anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Çağdaş bir toplum için önemli ölçütler olarak görülen yurttaşlık bilinci, hukuk devleti, açık ve bağımsız mahkemeler ve eşitlik gibi kavram ve kurumların doğmasında Tanzimat Dönemi ve sonrasında gerçekleştirilen hukuk reformlarının etkisi kimsenin yadsıyamayacağı kadar büyük olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen, başta hukuk olmak üzere hemen her alandaki yenilikler ya da çağdaşlaşma girişimleri, Cumhuriyete değin devam edecek olan bir sürecin başlangıcını teşkil etmiştir. Tanzimat Dönemi hukuk reformları, Atatürk Dönemi'nde gerçekleştirilen hukuk devriminin ilk ve en önemli halkasını oluşturmuştur. Bir anlamda 200 yıldan fazla bir dönemi kapsayan Türk çağdaşlaşmasında, genelde Tanzimat, özeldir ise bu dönemde gerçekleştirilen hukuk reformları, Türklerin daha geriye dönemeyecek kadar Batılı değerleri benimsemesinde ve geçmişten gelen bazı özelliklerini kaybetmesinde doğrudan etkili olmuştur.

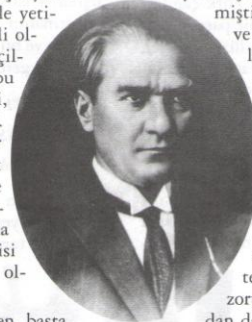
II. ÇAĞDAŞ VE LAİK HUKUK SİSTEMİNİN KURULMASI

A. YENİ TÜRK DEVLETİNİN BATI HUKUKUNA YÖNELMESİNİN NEDENLERİ

Bir ülkede hukuk alanında reforma ihtiyaç duyulması, bazen mevcut sistemin ihtiyaçlarını toplumun karşılayamaz duruma düşmesi nedeniyle, bazen de toplumu bulunduğu durumdan başka yönlere götürmek arzusuyla olabileceği gibi, zaman zaman her iki nedenin de

aynı anda bir hukuk reformu için gerekçe teşkil ettiği görülmüştür.³⁸ Cumhuriyetin ilanından sonra genç Türk devletinin hukuk alanında köklü düzenlemelere yönelmesinde yukarıdaki iki nedenin de etkisinin olduğunu ileri sürmek hiç de abartılı bir yaklaşım değildir. Daha açık bir deyişle Türkiye'nin yeni bir hukuk düzenine yönelmesinde, hem Osmanlı'dan devralınan hukuk sisteminin yetersizliği ve doğal olarak toplumsal sorunların çözümsüzlüğünün hem çağdaş uygarlıklar düzeyine yükselme zorunluluğunun birlikte etkisi olmuştur.

Toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen hukuk sisteminde köklü ve bütünsel bir değişikliğe gidilmesinde, *hukuk kurallarının yetersizliği ve konudaki rıskanlık pek çok baklı nedenden biri olarak gösterilebilir. Çünkü İslam'da Hicret'in 3. yüzyılından itibaren içtihat durdurulmuş ve dolayısıyla da hukuk kuralları dondurulmuştur. Oysa geçen yıllar içinde çağ değişmiş ve koşullar farklı hale gelmiştir.*³⁹ Oysa hukuk kuralları yaşama uymalı

Mustafa Kemal Atatürk, (1928)

ve toplum yaşamının gidişine ayak uydurmalıydı. Hukuk durağan değil, değişken bir düzendir. Bu niteliğiyle de sürekli olarak bir şekillenme halindedir ve hareketlidir.⁴⁰ Bu açıdan ele alındığında daha çok İslami esaslara dayanan Eski Osmanlı hukukunun değişen koşullar karşısında toplum yaşamını sağlıklı olarak biçimlendirmesi mümkün görünmemekteydi.

Osmanlı'dan devralınan hukuk sisteminin ihtiyaçları karşılayamadığı ve bu sistemin aksayan yönlerinin düzeltilmesinin zorunluluğunun Mustafa Kemal Paşa tarafından daha Kurtuluş Savaşı yıllarında dile getirilmiş olması, bu alandaki aksaklıkların giderilmesinin ne derece elzem olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922'de Meclis açılışında yapmış olduğu konuşmada, adliyye verdikleri öneme değinmiş ve adliyenin bütünüyle uygar yaşam düzeyine çıkarılmasının gerektiğini, mevcut kanun ve usullerin düzeltilceğini belirtmiştir. Yine aynı konuşmada Mecelle'nin yetersizliği üzerinde durulmuş ve bu konu ile ilgili bir komisyonun kurulmak üzere olduğu, hakimlerin durumlarının ve mahkemelerin düzeltilceği, ayrıca bir hukuk fakültesinin açılacağı ifade edilmiştir.⁴¹ Büyük Taarruz'un gerçekleşmediği ve düşmanın yurttan bulunduğu sırada sarf edilen bu sözler, kurulma aşamasındaki yeni Türk Devleti'nin belli bir plan ve programla geleceğe yöneldiğini göstermektedir.

Osmanlı hukuk sisteminin terk edilmesinde rol oynayan bir başka etken ise hukuktaki kargaşaya ve dağınıklığa son verilerek, hukuk birliğinin ve reklığinin sağlanması zorunluluğudur. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir imparatorluk olması nedeniyle çok hukuklu bir yapıda olması doğaldır. Ayrıca bu anlayış *Medine Sözleşmesinden*⁴² beri İslam'daki hukuk anlayışının bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti de bu anlayışa uygun bir hukuk düzeni oluşturmuştur. Ancak yeni Türk Devleti'nin en belirgin özelliklerinden biri, ulusal bir nitelik taşıma-

sıdır. Ulusal bir devletin gereği olarak öncelikle hukuki alanda eşitliğin, birliğin ve teklığın sağlanması gerekir. Cumhuriyet döneminde yeni bir hukuk sisteminin kurulmasının, ulusal birlik ve beraberliğin sağlanmasına doğrudan katkı sağlayacağı bir gerçektir.

Her devletin hukuk sisteminin devletin temel felsefesine uymasının zorunlu olduğundan hareket edilirse, laik bir devletle dinsel bir devletin dayandığı hukuki ilkelerin birbirinden farklı olduğu açıkça görülür. Yeni kurulan Türk Devleti'nin iki temel taşının cumhuriyetçilik ve laiklik olduğundan hareket edilirse, hukuk sisteminin de bu ilkelere uygun bir şekilde yeniden yapılandırılması tarihsel bir zorunluluktur.⁴³

Bir anlamda hukuk alanında köklü yeniliklerin yapılması Türk toplumunun çağdaşlaşma sürecinin doğal bir sonucudur. Her alanda olduğu gibi, hukukta da Batılı norm ve değerlere yönelmek ihtiyacı, Türk çağdaşlaşmasının önüne geçilemez gelişiminin bir parçası olarak ele alınabilir. Hukuk alanında yapılan düzenlemeler, kısa vadede düşünülmüş ve günlük ihtiyaçları karşılamak amacıyla etki alanı dar bir hareketler değildir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra elde edilen bağımsızlığın korunması ve ulusal varlığı devam ettirilmesinin biricik anahtarı çağdaşlaşmak ya da çağdaş uygarlıklar düzeyine yükselmektir. Eğitim, kılık-kıyafet, ekonomi, sanat ve günlük yaşamda olduğu gibi, belki de bunların kalıcılığını sağlamanın bir yolu olarak hukuk sisteminin Batılı tarzda yeni bir düzene sokulması, Türkiye'nin çağdaşlaşma tercihinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Türk Devleti'nin önde gelen yöneticilerine göre, çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşabilmek için Batı ülkelerinin kanunlarından yararlanarak yeni bir hukuk sisteminin kurulması bir zorunluluktur.⁴⁴ Aslında Tanzimat Dönemi'nden sonra hız kaybetmeyen hukuk alanındaki yenilikler, II. Meşrutiyet'ten sonra daha da geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Batıcılık akımlarının önde gelen savunucularının dile getirdikleri programlarda hukuk sistemindeki köklü değişim talebi kendini göstermektedir.⁴⁵

Bu arada Türkiye'nin yeni bir hukuk düzeni kurarken, Batı'ya yönelmesinde Batılı kanunların çağın gereklerine uygun ve gelişmiş olmasının yanı sıra, Lozan Barış Antlaşması'ndaki sınırlamaların da az ya da çok etkisi olmuştur. Lozan Konferansı sırasında Batılı devletlerin Türk tarafına en fazla zorluk çıkardıkları konu ekonomik ve mali konularla kapitülasyonlar olmuştur. Kapitülasyonlarda ise hemen hiç ödüne yaşanmadıkları alan ise adli ve hukuki ayrıcalıklardır. Kapitülasyonların kaldırılması konusundaki isteklerini kabul ettiren Türk tarafı, bunun bir karşılığı olarak ekonomik, siyasi ve hukuki açıdan beş yıllık bir geçiş süresini kabul etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki, Lozan Barışına göre Türkiye, hukuk sistemini, bir başka deyişle kanunlarını ve mah-

kemelerini beş yıl içinde günün koşullarına uygun hale getirecekti.⁴⁶ Ancak Türk hukuk devrimini tümüyle Batı baskısına veya etkisine bağlamak doğru değildir. Yukarıda Mustafa Kemal Paşa'nın 1922 yılında hukuk alanında düzenlemeler yapılacağı yolundaki Meclis konuşmasından anlaşılacağı gibi, Türkiye'de yeni bir hukuk sistemine yönelik Lozan Konferansı ve hatta Cumhuriyet öncesinde başlamıştır.

Bu arada Meclis içi ve dışı muhalefetin etkisizleştirilmesi yolunu açan Takrir-i Sükun Kanunu'nun⁴⁷ yürürlükte olması da, hukuk alanındaki kargaşanın tümüyle ortadan kaldırılmasına imkan sağlamıştır. Takrir-i Sükun Kanunu sayesinde gerek meclisten, gerek basından ve gerekse bazı siyasal gruplardan gelebilecek tepkilerin önü tıkanmıştır.

Kıscacı Türk hukuk devrimi, toplumsal ihtiyaçları karşılama isteğinin, çağdaş ve laik bir toplum modeli oluşturmanın, yeni devleti varlığı ve bağımsızlığını korumanın ve bu yönde dış devletlerin baskılarından sıyrılmanın bir gereği olarak gerçekleştirilmiştir.

B. BATI KANUNLARININ ALINMASI VE ÇAĞDAŞ HUKUK SİSTEMİNİN KURULMASI

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla birlikte Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulduğu, hemen her herkes tarafından kabul gören bir yaklaşımdır. Osmanlı Devleti'nden farklı temellere dayanan bu yeni devlet, Osmanlı'dan ayrı bir varlık olduğunu ilk olarak 1921 yılında kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ortaya koymuştu.⁴⁸ Kurtuluş Savaşı yıllarında devletin kurumlarının işleyişi ve yetkileri düzenlenirken, düşmanın yurttan henüz çıkarılmamış olması ve askeri etkinliklerin ağırlıkta olduğu dönemde, hukuk sistemiyle ilgili olarak ciddi bir düzenlenmeye

gidilmemiştir.⁴⁹ Aslında daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Osmanlı hukuk anlayışının reddedildiğini gösteren kanıtlar da yok değildir. Örneğin İttihatçıların 1917 yılında Mecelle'nin yerine uygulamaya koydukları Aile Hukuku Kararnamesi'nin, İstanbul Hükümeti tarafından kaldırılmasına yönelik 19.6.1919 tarihli kararname, TBMM Hükümeti tarafından geçersiz kılınmıştır.⁵⁰ Bu kararnameden, önceleri Osmanlı'dan kalan bazı hukuk kurallarının ıslah edilmesi yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.

Büyük Taarruz ile düşmanın yurttan çıkarılması ve ardından Lozan Barışının imzalanmasıyla dış sorunların büyük ölçüde çözümlenmesinden sonra Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte hemen her alanda köklü ve yapısal düzenlemelere hız verilmiştir. Bu düzenlemelerden hukuk sistemi de payını almış ve toplum yaşamını yeniden biçimlendirmeye başlamıştır.

Gazi Mustafa Kemal Ankara Palas'ta, bir baloda. (1931)

Öncelikle Osmanlı adli teşkilatı için son derece önemli olan Şer'îye Vekaleti 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmış⁵¹ ve hukukta laikleşme yolunda ileri bir adım atılmıştır. Ayrıca aynı yılın sonlarında hazırlanan bir Aile Hukuku Kanun Tasarısıyla Osmanlı'dan kalan bazı kuralların düzenlenmesi arayışları da devam etmiştir.⁵²

Ancak Osmanlı hukukundan esinlenerek çağdaş ve laik bir hukuk sistemi yaratmanın imkansız olduğunun anlaşılmasıyla Batı hukukuna kökten bir yöneliş başlamıştır. 5 Kasım 1925 yılında Ankara'da bir hukuk mektebinin açılması bu yoldaki ilk adım olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yapmış olduğu konuşmada; yeni kanunlara duyulan ihtiyacı dile getirmiş ve Hukuk Mektebi'nin yeni bir hukuk nesli yetiştirmek amacıyla açıldığını işaret etmiştir.⁵³

Türk hukuk devrimin yılı 1926'dır. Bu yıl içinde yapılan çalışmalarla Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu çıkarılmış ve Türk hukuk sisteminin çehresi tümüyle değiştirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Batı'da alınan hukuk kuralları arasında kuşkusuz en fazla dikkate alınması gereken kanun Medeni Kanun'dur. Çünkü Medeni Kanun, insanla ve toplumla doğrudan ilişkili ve istisnasız bütün bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen bir hukuk alanıdır. Medeni Kanun bireyin doğumundan, hatta doğum öncesi ana rahmine düşmesinden başlayarak ölümünden sonraya kadar, özel hukuk açısından önemli toplumsal ilişkileri düzenleyen, toplum ve insan yaşamında önemli bir kanundur.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk medeni kanunu 1876 yılında yürürlüğe giren Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'dir. İslam dünyası açısından da önemli olan Mecelle, ilk örnek olmasıyla ileri bir adım olmakla birlikte, toplumsal sorunları çözmeye konusunda yeterli değildi. Kişi, aile ve miras ilişkilerini kapsamayan kanun, İslami bir nitelik taşı-maktaydı ve Kur'an'daki hükümlerin tedvin edilmesiyle çıkarılmıştı. Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan Mecelle'de, daha çok borç ilişkilerine yer verilmiştir. Ayrıca sadece Sünniliğin Hanefi hukukunun kurallarına göre düzenlenmesinden dolayı, bütün Osmanlı vatan-daşlarını kapsamamaktaydı.⁵⁵

Mecelle'nin yetersizliği Osmanlı Devleti'nin son yıllarında anlaşılmasından dolayı yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. İttihatçı hükümetin girişimleri sonucu 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi yürürlüğe girmiştir. Erkeğin mutlak boşanma hakkına ve çok kadınla evliliğe belli sınırlamalar getiren bu kararname, 19 Haziran 1919'da Damat Ferit'in sadrazamı olduğu Osmanlı Hükümeti tarafından kaldırılmış ve Mecelle yeniden uygulamaya konulmuştur.⁵⁶

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, yeni bir hukuk düzeni için her hukuk alanında olduğu gibi Medeni Kanun ile ilgili olarak bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon çalışmaları sonunda çeşitli raporlar hazırlanmış ve Meclise layiha sunulmuştur.⁵⁷ Bu komisyonun özgün bir kanun hazırlama konusunda başarılı olamaması üzerine, Lozan Antlaşması'nda yer alan yükümlülüklerden kurtulmak ve hazır bir kanunun alınmasının kolaylığından yararlanmak ve hepsinden önemli yepyeni bir hukuk sistemi kurmak amacıyla İsviçre Medeni Kanunu'nun alınmasına karar verilmiştir.⁵⁸

Komisyon kararı sonrasında İsviçre Medeni Kanunu'ndan iktibas edilen yeni kanun 17 Şubat 1926'da TBMM'de görülmüş ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak kabul edilmiştir.⁵⁹

Türk Medeni Kanunu'nun İsviçre'den alınması bir rastlantı değildir. Bu kanunun tercih edilmesinde şu etkenler rol oynamıştır:

İsviçre Medeni Kanunu'nun Avrupa'da kabul edilen ve yürürlüğe giren son kanun olması ve bu nedenle daha önceki kanunlara nazaran daha gelişmiş bir nitelik kazanması en önemli etkenlerden biridir. Yine bu kanunun Türkiye'nin yöneldiği ve ideal olarak gördüğü laiklik ve çağdaşlık anlayışına uygun olmasıyla akıl ve bilim dayanması diğer etkenler ola-

İlk kadın avukat Nigar Şevki bir duruşmada

rak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰ İsviçre Medeni Kanunu'nun açık ve anlaşılır bir dille yazılmış olması,⁶¹ metnin çevirisinin doğru ve kolay olmasında etkili olmuştur. Bu arada asıl metnin Fransızca olması ve o dönemin önemli hukukçularının büyük kısmının Fransızca bilmesi çevirisinin kolay olmasında, doğal olarak da daha anlaşılır halde sunulmasında rol oynamıştır.⁶² Ayrıca kanunun pratik ve esnek olması ve yargıca geniş takdir hakkı tanıması tercih edilmesindeki bir başka etkindir. Bu arada dönemin Adliye Vekili (Adalet Bakanı) Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in İsviçre'de hukuk öğrenimi görmüş olan bir hukukçu olması ve bu ülkenin hukuk anlayışına yakın bir hukukçu kimliği taşıması da İsviçre Medeni Kanunu'nun tercih edilmesini doğrudan etkilemiştir.⁶³

Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ve 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türk aile yapısında, kişi haklarında, mülkiyet ilişkilerinde ve miras konusunda çağdaş anlamda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni ve ileri bir aile düzeni oluşturulmuş, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmış, evlenme ve boşanma devlet kontrolüne alınmıştır. Ayrıca mirasta kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik sağlanmıştır. Diğer taraftan kadının çalışma hayatında meslek seçiminde ve eğitim olanaklarından yararlanması konularında kanuni engeller büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Kanunun sadece Türk ve Müslümanlar için değil, ülkede yaşayan bütün yurttaşlar açısından istisnasız bağla-

ytic bir nitelik taşıması, hukuk birliğinin sağlanmasına ciddi katkı yapmıştır.

Cumhuriyet döneminde, hukuk alanındaki çağdaşlaşma çabaları Medeni Kanun ile sınırlı kalmamıştır. Yine aynı yıl içinde Ceza Kanunu,⁶⁴ Borçlar Kanunu,⁶⁵ Ticaret Kanunu⁶⁶ ve Hukuk Mahkemeleri Usul Kanunu çıkarılmıştır. 1929 yılı içinde ise bu kez Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, Deniz Ticareti Kanunu da kabul edilerek Türk hukuk sisteminin çehresi tümüyle değiştirilmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde hukuk alanında gerçekleştirilen çağdaşlaşma hamleleri, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında görülen yenileşme çabalarının doğal bir sonucudur. Ancak Osmanlı hukuk reformuyla Atatürk Dönemi çağdaş hukuk sistemi kurma çabalarının gerekçeleri, yöntemleri ve sonuçları farklıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında topyekun Batı kanunlarının alınması, bir zorla benimseme ya da benimsetme değil, bilinçli ve programlı bir benimsemedir. Yine Cumhuriyet döneminde, Osmanlı reformlarından farklı olarak, eski hukuk sistemi tümüyle kaldırılmış ve her yönüyle yepyeni bir hukuk düzeni kurulmuştur. Hukuk birliği sağlanmış ve hukuktaki kargaşaya son verilerek, ulusal birliğin kurulması yolundaki önemli engellerden biri daha ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle imparatorluktan ulusal devlete geçiş sürecinin bir halkası daha tamamlanmıştır. Hukuk devrimi sayesinde kanunların şahsiliği ilkesinden kanunların mülkiliği ilkesine geçilmiştir. Böylece Türkiye'nin, vatandaşların din ve mezhepleriyle etnik durumlarına biçimlenen hukuk kurallarına göre değil, yeni kabul edilen laik kanunlara göre yönetilmesi uygulamasına geçilmiştir.

Ağırlıklı olarak 1926 yılında alınan kanunlar sayesinde, hukuk sistemi laik, çağdaş ve ihtiyaçları karşılayacak bir niteliğe kavuşturulmuştur. Çağdaş uygarlıklar düzeyine yükselmenin bir parçası olarak Batıdan alınan kanunlarla, Türk hukuku kesinlikle İslam hukuku çevresinden çıkmış ve Roma hukuku çevresine dahil olmuştur. Yeni bir hukuk çevresine yöneliş, sadece hukuki açı-

dan teknik bir tercih değil, aynı zamanda bir kültürel değişikliği de ifade etmektedir. Yeni insan tipi, yeni aile modeli ve bunların bir doğal sonucu olarak yeni bir toplum yapısının doğmasında hukuk devriminin doğrudan etkili olduğu bir gerçektir. Hukuk alanında yapılan düzenlemeler, sadece toplumsal ilişkileri düzenlemekle kalmamış, geleneksel devlet-birey ilişkilerinin değişmesine ve yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır.

Toplumun yarısından biraz daha fazlasını oluşturan Türk kadınının Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle kazanmış olduğu haklar ve hukuki güvenceler, Atatürk'ün demokrasi ve kalkınma anlayışı ile son derece uyumludur. Türk kadını elde ettiği ekonomik, toplumsal ve hukuki hakların etkisiyle, 1934 yılında siyasal haklarına da kavuşmuştur. Hakların kullanılması konusunda hiç kimsenin yadsıyamayacağı bir takımlı toplumsal engeller bulunmakla birlikte, kadınlarla ilgili düzenlemeler sonraki yıllardaki gelişmeler için önemli bir basamak olmuştur. Türkiye kadın haklarının, Atatürk Dönemi'nde gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler üzerinde yükseldiği söylenebilir.

Bütün bunlara karşın hukuk devriminin tümüyle başarılı olduğunu, ülkenin her yöresinde eşit şekilde uygulanabilen bir düzen kurulduğunu söylemek mümkün değildir. Kadın-erkek konusunda 2001 yılı sonlarında yapılan düzenlemelerle, daha çağdaş bir aile yapısına doğru gidilmekle birlikte, kadının kanuni haklarını kullanmada karşılaştığı toplumsal ve geleneksel engellerin tümüyle kalkmış olduğu söylenebilir.

Bir devletin otoritesini ve egemenliğini yansıtmaması konusundaki en önemli araç olan hukuk sisteminin, ülkenin her bölgesine ve toplumun bütün katmanlarına eşit olarak uygulanabilmesi, kanunun niteliğinden çok, o devletin siyasal ve ekonomik gücüyle ilgilidir.

Cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunların tam olarak hayata geçmesi ve beklenen toplumsal faydanın sağlanması, yaklaşık 200 yıldır devam eden çağdaşlaşma süreciyle ilgili olarak ortaya çıkan temel sorunların da çözümünde ciddi bir yol gösterici olacağına kuşku yoktur.

Gazi Mustafa Kemal'in Ankara'dan özel trenle hareketi. (1931)

KAYNAKLAR

- 1 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 654.
- 2 Şakir Altay, Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü, Bilgi yayınevi, Ankara, 1983, s. 186.
- 3 Ansay, a.g.e., s. 186.
- 4 Ejder Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, Ankara, 1982, s. 190.
- 5 Seyfullah Edis, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ankara, 1983, s. 3.
- 6 Edis, a.g.e., s. 4.
- 7 Aytekin Ataay, Medeni Hukukun Genel Teorisi, İstanbul, 1980, s. 27-28.
- 8 Edis, a.g.e., s. 9-12.
- 9 Özcan Tikveş, Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku, İzmir, 1975, s. 142.
- 10 Roma hukukuyla ilgili olarak geniş bilgi için bakınız: Kudret Ayiter, Roma Hukuku Dersleri, Ankara, 1963; Şakir Berki, Roma Hukuku, Ankara, 1949; Özcan Karadeniz, Roma Hukuku, Ankara, 1974; Paul Koschaker, Modern Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1971; Recai Okandan, Roma Amme Hukuku, İstanbul, 1944.

- 11 Tikveş, a.g.e., s. 144.
- 12 İngiliz hukuku olarak da bilinen Common Law ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Uğur Alacakaptan, *İngiliz Ceza Hukukunda Suç ve Cezaların Kanuniliği* Prensibi, Ankara, 1958; Andreas B. Schwartz, "Roma Hukuku ve İngiliz Hukuku", *Üniversite Konferansları*, 1945-1946, İstanbul, 1946.
- 13 Tikveş, a.g.e., s. 145.
- 14 İslam hukuku için bakınız: Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara, 1958; Şakir Berki-Hayrullah Hamidi, *İslam Hususi Hukukunun Ana Prensipleri*, Ankara, 1962.
- 15 İslam hukukunun kaynakları ile ilgili bir değerlendirme için bakınız: Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı*, Ankara, 1976, s. 45-46.
- 16 Geniş bilgi için bakınız: Türkçaya Ataöv, *Sovyetler Birliği Devlet İdaresi*, Ankara, 1961; R. Schleninger, *Marxizm ve Sovyet Hukuk Teorisi*, Çev. M. Aktao, İstanbul, 1974.
- 17 Tikveş, a.g.e., s. 148.
- 18 Ergun Özsunay, "Türkiye'de Yabancı Hukukun Benimsenmesi Hareketi İçinde Türk Medeni Kanununun Anlamı ve Önemi", *Medeni Kanunun 50. Yılı Sempozyumu I. Tebliğler*, İstanbul, 1978, s. 399-400.
- 19 Özsunay, a.g.e., s. 400.
- 20 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 14-16.
- 21 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 5. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1988, s. 233.
- 22 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 18-23.
- 23 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 30-35.
- 24 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940, s. 154.
- 25 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 213.
- 26 Bu kanunnamelerin en önemlileri Fatih ve Kanuni döneminde yayınlanan kanunnamelerdir. Fatih'in kanunnamesi daha çok idari bir nitelik taşıırken, Kanuni Devri kanunnamesinde idari alandan başka hukuk, ceza ve usul açısından da kurallar bulunur. Velidedeoğlu, a.g.e., s. 155-157.
- 27 Taner Timur, *Türk Devrimi. Tarihi Anlamı ve Felsefesi*, Ankara, 1968, s. 77.
- 28 Güriz-Benedict, "Giriş", *Türk Hukuku ve Toplum Üzerine İncelemeler*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yay., No: 1, Ankara, 1974, s. VIII-IX.
- 29 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 213.
- 30 Velidedeoğlu, a.g.e., s. 155-157.
- 31 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunnameleri, 1858 Arazi Kanunnamesi, 1876 Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, 1917 Aile Hukuku Kararnameyi gi-bi kanunlar mevcut dinsel hukuk kurallarının yeniden geçirmesi sonucu çıkarılmıştır. Buna karşılık 1850 Ticaret Kanunnamesi, 1858 Ceza Kanunnamesi, 1864 Deniz Kanunnamesi, 1880 Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu, 1881 Hukuk Mahkemeleri Usul Kanunu ise Batı hukukunun benimsenmesi sonucu uygulama alanına sokulmuşlardır. Ergun Özsunay, "Yabancı Hukukun Benimsenmesi Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler", *Atatürk ve Adalet Reformu*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 42-43.
- 32 Velidedeoğlu, a.g.e., s. 166-168.
- 33 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 65-66.
- 34 Velidedeoğlu, a.g.e., s. 205.
- 35 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 342.
- 36 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1976, s. 281.
- 37 Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 241-242.
- 38 Nadir Latif İslam, "Hukuk Reformu ve Stratejisi Üzerine Genel Görüşler", *I. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler*, Türkiye Barolar Birliği Yay., Ankara, 1972, s. 9.
- 39 Üçok, a.g.e., s. 64.
- 40 H. V. Velidedeoğlu, "Hukuk Şurası", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1946.
- 41 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I. Devre, 18. Cilt, s. 4-5.
- 42 Medine Sözleşmesi, 622 yılında, Hicret'in ilk yılında İslam Devleti'nin temellerini belirlemek üzere düzenlenen yasal belgedir. Buna göre Müslümanlarla Yahudiler barış içinde yaşayacaklar ve herkesin hukuku kendisine ait olacaktır. Daha açık bir ifadeyle İslam devleti sınırları içinde yaşayan Müslüman olmayanlar vergi ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmek şartıyla, kendi kanunlarına bağlı olacaklardı.
- 43 Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 1984, s. 1.
- 44 Aytekin Ataay, "Atatürk'ün Laiklik Anlayışı ve Medeni Kanun", *Cumhuriyet Döneminde Hukuk*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, İstanbul, 1973, s. 201-202.
- 45 Batıcıların programları ve görüşleriyle ilgili geniş bilgi için bakınız: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960; Şükrü Hanoğlu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1981.
- 46 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983, s. 194-195.
- 47 1925-1929 yılları arasında yürürlükte kalan bu kanun için bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 15. Cilt, s. 149.
- 48 Yeni Türk Devleti'nin ilk anayasası olarak bilinen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tüm metni için bakınız: Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985, s. 91-93.
- 49 Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, 1996, s. 183-184.
- 50 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22. 2. 1921 tarihli, 687 sayılı Kararname.
- 51 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II. Dönem, 7. Cilt, s. 23.
- 52 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30. 11. 1924 tarihli, 1140 sayılı Bakanlar Kurulu kararı.
- 53 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989, s. 248-252.
- 54 H. V. Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku. Umumi Esaslar*, I. Cilt, I. Cüz, İstanbul, 1968, s. 35.
- 55 Velidedeoğlu, *Türk Medeni Kanunu*, s. 67-69.
- 56 Velidedeoğlu, *Türk Medeni Kanunu*, s. 69.
- 57 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 11. Cilt, s. 206.
- 58 İslam, a.g.e., s. 14.
- 59 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 22. Cilt, s. 234.
- 60 Aytekin Ataay, "Neden İsviçre Medeni Kanunu", *Medeni Kanunun 50. yıl Sempozyumu. I. Tebliğler*, İstanbul, 1978, s. 63.
- 61 Velidedeoğlu, *Türk Medeni Kanunu*, s. 87.
- 62 Velidedeoğlu, *Türk Medeni Kanunu*, s. 87.
- 63 Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, "Medeni Kanunumuz Etrafında Bazı Sosyolojik Meseleler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIII. Cilt, Mart 1958, s. 181-182.
- 64 İtalya'dan alınan ve o dönemdeki otoriter eğilimleri yansıtan kanun için bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 23. Cilt, s. 19.
- 65 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 24. Cilt, s. 175.
- 66 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 25. Cilt, s. 587.

DİPNOTLAR

ALACAKAPTAN, Uğur, *İngiliz Ceza Hukukunda Suç ve Cezaların Kanuniliği* Prensibi, Ankara, 1958.

ALTAY, Şakir, *Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi yayınevi, Ankara, 1983.

ANSAY, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara, 1958.

ATAAY, Aytekin, "Atatürk'ün Laiklik Anlayışı ve Medeni Kanun", *Cumhuriyet Döneminde Hukuk*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, İstanbul, 1973.

- ATAAY, Aytekin, *Medeni Hukukun Genel teorisi*, İstanbul, 1980.
- ATAAY, Aytekin "Neden İsviçre Medeni Kanunu", *Medeni Kanunun 50. yıl Sempozyumu I. Tebliğler*, İstanbul, 1978.
- ATAÖV, Türkçaya, *Sovyetler Birliği Devlet İdaresi*, Ankara, 1961.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989.
- AYİTER, Kudret, *Roma Hukuku Dersleri*, Ankara, 1963.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Bakanlar Kurulu Kararnameleri.
- BERKİ, Şakir, *Roma Hukuku*, Ankara, 1949.
- BERKİ, Şakir-Hayrullah Hamidi, *İslam Hususi Hukukunun Ana Prensipleri*, Ankara, 1962.
- BOZKURT, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, 1996.
- EDİS, Seyfullah, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara, 1983.
- FINDIKOĞLU, Ziyaettin Fahri, "Medeni Kanunumuz Etrafında Bazı Sosyolojik Meseleler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII. Cilt, Mart 1958.
- GÜRİZ, Adnan-Peter Benedict, "Giriş", *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yay., No: 1, Ankara, 1974.
- HANIOĞLU, Şükrü, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1981.
- İSLAM, Nadir Latif, "Hukuk Reformu ve Stratejisi Üzerine Genel Görüşler", *I. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler*, Türkiye Barolar Birliği Yay., Ankara, 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, 5. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1988.
- KARADENİZ, Özcan, *Roma Hukuku*, Ankara, 1974.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1976.
- KILI, Suna-Seref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985.
- KOSCHAKER, Paul, *Modern Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları*, Ankara, 1971.
- MUMCU, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 1984.
- OKANDAN, Recai, *Roma Amme Hukuku*, İstanbul, 1944.
- ÖZSUNAY, Ergun, "Türkiye'de Yabancı Hukukun Benimsenmesi Hareketi İçinde Türk Medeni Kanununun Anlamı ve Önemi", *Medeni Kanunun 50. Yılı Sempozyumu I. Tebliğler*, İstanbul, 1978.
- ÖZSUNAY, Ergun, "Yabancı Hukukun Benimsenmesi Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler", *Atatürk ve Adalet Reformu*, Adalet Bakanlığı y., Ankara, 1981.
- SCHLENSINGER, R., *Marxizm ve Sovyet Hukuk Teorisi*, Çev. M Aktan, İstanbul, 1974.
- SCHWARTZ, Andreas B., "Roma Hukuku ve İngiliz Hukuku", *Üniversite Konferansları*, 1945-1946, İstanbul, 1946.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, I. Cilt, Türk tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.
- TİKVEŞ, Özcan, *Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku*, İzmir, 1975.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi. Tarihi Anlamı ve Felsefesi*, Ankara, 1968.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- TUNAYA, Tark Zafer, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*.
- ÜÇÖK, Coşkun-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı*, Ankara, 1976.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "Hukuk Şurası", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1946.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukuku. Umumi Esaslar*, I. Cilt, I. Cüz, İstanbul, 1968.
- Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, 1982.